

Sultan Abdülmecid'in İlk Memleket Gezisi (26 Mayıs-12 Haziran 1844)

First County Trip of Sultan Abdülmecid (May 26 - June 12 1844)

*Şerif Korkmaz**

Özet

Osmanlı sultanları ilk defa XIX. yüzyılda memleket gezileri yapmaya başlamışlardır. İlk memleket gezisine çıkan padişah II. Mahmud olmuştur. Bu gezilerin temel amacı idarî, malî ve sosyal alanlarda yapılan yeniliklerin yansımalarını görmektir. Aynı zamanda, gezilerde tebaanın durumu yakından görülmüş, şikâyetleri dinlenmiş ve ihtiyaçları karşılanmıştır. Sultan Abdülmecid dört memleket gezisi yapmıştır. Bu çalışmada, Sultan Abdülmecid'in 26 Mayıs 1844 tarihinde başlayan ve 17 gün süren İzmid, Bursa, Çanakkale, Midilli ve Gelibolu'ya yaptığı ilk gezisi ele alınacaktır. Ziyaret edilen şehirlerde Müslim ve gayrimüslim fakirlere yardım edilmiştir. Mülki ve askerî erkân ile din adamlarına ihşanlarda bulunulmuş, hil'atler giydirilmiştir. Sultan Abdülmecid seyahat esnasında giydiği batılı kıyafetlerle halka örnek olmuştur. Mehter yerine kurulan Muzika-ı Hümayûna konserler verdirilerek, halkın yeni müziğe alıştırılması sağlanmıştır. Abdülmecid'in gittiği şehirlerde merasimlerle karşılanmıştır. Sultanı görmek isteyen ahali yollara toplanmış ve sevinç gösterişlerinde bulunmuştur. Abdülmecid'in ziyaret ettiği şehirlerde Cuma selamlığı alayları da yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdülmecid, Bursa, İzmid, Gelibolu, Çanakkale, Gezi.

Abstract

Ottoman sultans began to make visits in their lands in the 19th century. Mahmud II was the first sultan who made such trips. The main objective of these visits was to see reflections of administrative, financial, social reforms in place. At the same time, the problems of people were observed closely, their complaints were listened and needs were met. Sultan Abdülmecid made four visits in the country. In this study Sultan Abdülmecid's first trip (İzmid, Bursa, Çanakkale, Midilli and Gelibolu) will be examined, which started on May 26 in 1844 and lasted for 17

* Yard. Doç. Dr. Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı/ÇANAKKALE, serifkorkmaz@hotmail.com. 0(286) 217 13 03/3018

days. Both Muslim and non-Muslim people were helped in these towns visited.

He granted some awards and gifts to civil and military administrators and religious men and dressed them with hil'ats (gowns). Sultan Abdulmecid himself was a model for the people with his Western clothes. Concerts were organized by Muzika-ı Hümâyûn (The Imperial Band), established in the place of the Mehter in order to familiarize people with this new music. Abdulmecid was welcomed with ceremony in those cities he visited. People who wanted to see the sultan came together along the roads and showed their joy. Parade of Friday Prayer was also held in these cities.

Keywords: Abdülmecid, Bursa, İzmid, Gelibolu, Çanakkale, Trip

Osmanlı Devlet'inin kuruluşundan itibaren padişahlar sefer amacıyla başkent dışına çıkmışlardır. Ancak, Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra birkaç istisna dışında padişahlar, İstanbul'dan ayrılmamaya başlamışlardır. Artık padişahların çoğu askerî seferleri, sadrazamlara ve diğer devlet adamlarına bırakmışlardır. Saraydan çıkmayan padişahlar hükümlerlerini cuma selamlığı, kılıç kuşanma, av gibi merasim ve alaylarda göstermeye başlamış, bu şekilde gücünü, ihtişamını tebaasına göstermişlerdir. Halk ise bazen şikâyetlerini bizzat bu merasimler sayesinde sultana bildirmiştir. Fakat bu durum sadece başkent halkı için geçerli olmuştur. Taşra ahâlisinin sultanları görmesi, padişahların ise gücünü, görkemini taşra halkına göstermesi, XIX. yüzyıla kadar gerçekleşmemiştir. İlk defa memleket gezisine çıkan padişah II. Mahmud olmuştur. XIX. yüzyılda yapılan bu memleket gezilerinin diğer bir amacı da yapılan idarî, malî ve sosyal yeniliklerin tebaa tarafından nasıl karşılandığını görmektir. Aynı zamanda bu geziler, halkın sorunlarını görmek, şikâyetlerini dinlemek, ihtiyaçlarını karşılamak amacı da taşımaktadır.

Padişahların davranış ve huyları XIX. yüzyıl boyunca gözle görülebilir derecede değişmiştir. Padişahlar, Avrupa elçiliklerinde verilen davetlere ya da tiyatroya gittikçe halk tarafından görülmüştür. Bu durum, geçmişin padişahlarının halktan uzak durarak yarattıkları o görkemlilik ve korku havasından çok büyük bir uzaklaşmadır. Halk hükümdarına saygıyı ancak bu politika sayesinde öğrenmiştir ¹.

Sultan Abdülmecid de babası II. Mahmud gibi memleket gezileri yapmıştır. II. Mahmud'un vefatı üzerine 1839 yılında pek genç yaşta tahta çıkan Abdülmecid babasının ıslahatlarına samimiyetle devam etmek istemiştir ². Abdülmecid'in saltanatı döneminin en önemli hadiselerinden biri de Mustafa

¹ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, II. Cilt, E Yayınları, İstanbul, 1983, s.117

² A.H. Ongunsu, "Abdülmecid" *İA*, Cilt 1, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 92-94.

Reşid Paşa'nın bizzat hazırladığı *Tanzimat Fermanı* adı verilen reform programının ilan edilmesidir. Tanzimat devrini açan bu belge, şahsî ve mülkî emniyeti, bir kısım hakların korunması gibi esasları kabul ederek devlet ile ferd arasındaki münasebetleri tayin edecek kanunların çıkarılacağını vaad ediyordu. Abdülmecid dönemi ıslahat tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Padişah ilan ettiği fermanlara sadık kalarak, çeşitli unsurları, eşitlik prensibi içinde ve Osmanlılık fikri etrafında birleştirmeye çalışmıştır³. Ancak hükümet merkezinde alınan kararların İmparatorlukta uygulanma alanına konulması da ayrı bir sorun oluşturmuştur. Çünkü fermanın içeriğini geniş halk kitlelerine anlatacak, yapılmak istenenleri halka açıklayacak yöneticiler zor bulunmakta idi⁴.

Sultan Abdülmecid, babası II. Mahmud'un 7 Eylül 1833 tarihinde başlayan Gemlik ve İzmid gezine⁵ ve 28 Kasım 1836 yılındaki ikinci İzmid gezisine kardeşi Abdülaziz ile beraber katılmıştır⁶. Abdülmecid tahta geçtikten sonra yapılan yeni düzenlemelerin tebaası arasında nasıl karşılandığını bizzat yerinde görmek istemiş ve memleket gezilerine çıkmıştır. Sultan Abdülmecid, ele aldığımız bu gezi dışında üç memleket gezisi daha yapmıştır. Padişah, 20 Nisan 1845 senesinde İzmid'deki çuha fabrikasını ziyaret etmiştir. Bu seyahat 2 gün sürmüştür⁷. 29 Nisan 1846 tarihinde başlayan ve 41 gün süren Rumeli gezisinde ise sultan Abdülmecid Silivri, Çorlu, Edirne, Rusçuk, Silistre, Şumnu, Varna şehirlerini ziyaret etmiştir⁸. 1 Haziran 1850 tarihinde Girit, Rodos, Sakız ve İzmir şehirlerini kapsayan bir geziye çıkan Abdülmecid, bu geziye şehzade Abdülaziz Efendi ile Mehmed Murad Efendi'yi de götürmüştür⁹.

Abdülmecid'in seyahati başlamadan önce gidilecek yerlerde verilecek hediye, hil'at ve nişanların sayılarını ihtiva eden bir defter tanzim edilmiştir. Hediyeler ve seyahatte yapılacak masraflar Maliye Nezareti tarafından karşılanmıştır. Daha önce yapılan seyahatlerde olduğu gibi bu gezi için de teşrifat kesedarı Haşim Efendi ve bir yardımcı görevlendirilmiştir¹⁰.

³ Küçük, Cevdet "Abdülmecid", *DİA*, Cilt, 1 İstanbul, 1988, s.259–263.

⁴ Musa Çadircı, "Tanzimat'ın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 1994, s. 295–296.

⁵ *Takvim-i Vekayi, Def'a*, 67, (9 Cemaziye'l-evvel 1249)

⁶ *Takvim-i Vekayi, Def'a* 140, (11 Ramazan 1252)

⁷ *Takvim-i Vekayi, Def'a* 286, (23 Rebi'ü'l-ahir 1261).

⁸ Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'aniivis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Cilt 6-7-8, YKY, İstanbul, 1999, s.1218-1222; Necdet Sakaoğlu "Sultan Abdülmecid'in Rumeli Seyahati", *Toplumsal Tarih, Sayı*, 145, Ocak 2006, s. 30-33; *Takvim-i Vekayi, Def'a* 302, (14 Cemaziye'l-ahir 1262) *Takvim-i Vekayi*'de bu gezinin başlama tarihi olarak 6 Mayıs 1846 günü verilmektedir; *Takvim-i Vekayi, Def'a*, 303, (27 Receb 1262)

⁹ *Takvim-i Vekayi, Def'a* 426, ((8 Şaban 1266); Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'a-niivis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi* Cilt, IX, Yay. M. Aktepe, İ.Ü. Edebiyat Fak., Yay., İstanbul, 1984, s. 30-32.

¹⁰ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dâhiliye, 4335, Lef 1, Ek-1* bakınız.

Sultan Abdülmecid'in İlk Memleket Gezisi (26 Mayıs 1844)

Sultan Abdülmecid'in bu ilk gezisi belgelerde Cezâyir-i Bahr-i Sefid seyahati olarak geçmektedir. Sultan bu geziye, Tanzimât-ı Hayriyye ile yaptığı idarî, malî, askerî yenilikleri bizzat görmek ve halkın şikâyetlerini dinlemek üzere çıkmıştır¹¹. Seyahat, 26 Mayıs 1844 Cumartesi günü saat 7.30 sularında başlamıştır.¹² Sultanın maiyetinde, Kaptan Paşa, Serasker (Rıza) Paşa, Tophâne-i Âmire Müşiri Mehmed Ali Paşa, başhekim, Dâr-ı Şûra-yı Askerî Reisi Süleyman Paşa, Asâkir-i Nizâmiye'den bazı ümerâ ve zabitanlar yer almaktaydı. Sultan, seyahat edeceği, *Eser-i Cedîd* adlı vapura Beşiktaş önlerinden merasimle binmiştir. Bu sırada Boğaz'da demir atan donanma gemileriyle, *Tophâne-i Âmire* ve birçok yerden top atışları yapılmıştır. Sıra sıra dizilen nizamiye askerleri yüksek sesle "Padişahım Çok Yaşa" duasını tekrar tekrar yüksek sesle söylemişlerdir¹³.

İzmid Gezisi

Sultanın ilk durağı İzmid şehri olmuştur. Güzergâh üzerinde bulunan Kartal, Gebze, Danca, Hereke sahilleri geçilip, öğle vakti geldiğinde sultan maiyetiyle birlikte güvertede öğle namazını kılmıştır. İzmid'e yaklaşıldığı sırada, vapurun baş tarafında *Muzîka-i Hümayûn*¹⁴ çalmaya başlamıştır. Saat 13.30 sularında İzmid sahiline ulaşılmıştır. Padişah, İzmid Tersanesi civarında kalacağı köşkün önündeki iskeleye sandalla çıkmıştır. İzmid halkı padişahı görmek için sahile ve köşk yoluna toplanmıştır. Kalabalık arasında bulunan mekteb hocaları, papazlar, Müslüman ve gayrimüslim çocukları yüksek sesle dualar etmişlerdir. Abdülmecid, güzel bir atın üzerinde büyük gösterişli bir alayla ikamet edeceği kasr-ı hümayûna doğru giderken, yolun sağ ve solu sultanı görmeğe gelen insanlarla dolup taşmıştır. Bu sırada tersaneden 21 pare top atışı yapılmıştır. Padişah, o geceyi köşkte dinlenerek geçirmiştir. Sabah, İzmid'in doğusunda ve 1,5 saat mesafede *Karakadılar* mevkiinde inşa edilen çuha fabrikasına gidilmiştir. Sultan Abdülmecid, fabrikanın çok büyük, gayet sağlam ve güzel inşa edildiğini müşahade etmiştir. Fabrikanın alet ve makinelerinin mükemmel ve muntazamlığı da padişahın takdirini kazanmıştır. Kurulan otağda sultan geliş ve gidişinde bir müddet dinlenmiştir. Daha sonra çuha fabrikasına yarım saat

¹¹ *Ahmed Lütfi Efendi*, a.g.e., s 1153-1154

¹² Bazı araştırmalarda gezinin başlama tarihi 26 Haziran 1844 olarak verilmektedir. 271 sayılı Takvim-i Vekayi'de gezinin 8 Cemaziye'l-evvel 1260 (26 Mayıs 1844) günü başladığı açıkça belirtilmiştir.

¹³ *Takvim-i Vekayi, Def'a 271*, (6 Cemaziye'l- Ahir 1260)

¹⁴ Muzika-ı Hümayûn'un kurucusu 1828'de Osmanlı hizmetine giren Gusppe Donizetti'dir. Donizetti aynı zamanda Türkiye'de çok sesli müziği getiren kişi olarak da önem taşımaktadır. Bkz. Şerafettin Turan, "II. Mahmud'un Reformlarında İtalyan Etki ve Katkısı", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, 28-30 Haziran 1989, Bildiriler, İ. Ü Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s. 124,125.

uzaklıkta bulunan *Kirazınyu* mecrasına gidilerek, fabrikanın çarklarını döndürmek için yapılan bend incelenmiştir. Sultan, bendin sağlam, yüksek ve güzel inşa edilmiş olduğunu görmüştür. Burada bir süre dinlenen sultan, fabrikanın yapımı hususunda hizmetleri bulunan barutçu başı Evans, ebniye kalfası Karabet, Bagos ve fabrikatör Bens'e birer tane murassa kutu hediye etmiştir. Abdülmecid, amelelere de ihsanlarda bulunduktan sonra köşke dönmüştür. Padişah pazartesi günü, ikamet ettiği köşkün önünde, Kocaeli sancağı kaymakamı Vasıf Paşa, nâib, şeyhler, bilginler, meclis a'zâsı, bölge seçkinleri, imamlar, hatipler ve gayrimüslim temsilcilerini kabul ederek, hil'at giydirmiş ve ihsanlarda bulunmuştur. Eşraftan Hacı Ali Ağa ve Fanyal ? Kazası Müdürü Abdülfettah Ağa'ya dergâh-i âli kapıcıbaşılığı rütbesi verilmiştir. Çuha fabrikası müdürü İsmail Zühdü Efendi ve eşraftan Kahramanzâde Mustafa Bey, mal kâtibi Süleyman Efendi ve refiki Senayi Efendi'ye hâcelik rütbesi tevcih edilmiştir. İzmid tahrirât kâtibi hâcegândan İhsan Bey'e dördüncü rütbe ve İsmail Zühdü Efendi'ye beşinci rütbeden birer nişan verilmiştir. Sultan, serasker paşa vasıtasıyla bütün mahalli yöneticilere vesâyâ-yı seniyye adı verilen bir konuşma yaptırmıştır. Bu konuşma, İslam ve gayrimüslim tebaanın gönüllerinin hoş tutulması, daima korunması ve güvenliklerinin sağlanması hususlarını içermekte idi. Bu nasihatler, ziyaret edilen bütün şehirlerde yapılmıştır. Daha sonra Vasıf Paşa, huzura çağrılarak, murassa bir kutu hediye edilmiş ve ahalinin korunması hakkında uyarılar tekrarlanmıştır. Sultan Abdülmecid, İzmid çarşısını ve çarşı içerisinde *Yeni Cuma* adı verilen yerde bulunan *Atik Pertev Paşa Câmii*'ni de ziyaret etmiştir. Sultan, Şehzade Gâzi Süleyman Paşa'nın yaptırdığı ve seyahatinden önce tamir ettirdiği camide öğle namazını cemaatle kıldıktan sonra köşke dönmüştür. Abdülmecid ziyaretleri esnasında yollarda toplanan ahaliye, Müslüman ve gayrimüslim mekteb çocuklarına bol bol hediyeler dağıtmıştır. Sultanın İzmid'de bulunduğu günlerde, tersane önünden ve sahilde bulunan iki gemiden beş vakitte beşer defa top atılmıştır. Geceleri ise eşraf ve ahalinin evleriyle, sultanın ikamet ettiği köşkün önünde ve şehrin birçok yerinde kandiller yakılarak, şenlikler yapılmıştır¹⁵.

3 gün İzmid'de kalan padişah görevlilere hil'atler giydirmiş, fukaraya, talebeye, dervişâna, şeyhlere bol bol ihsanlarda bulunarak sevindirmiştir. Şehirdeki, müftü, nâib, bilginler, meclis a'zaları, câmi hatipleri, imamlar, Rifâî, Halvetî tarikatı şeyhleri, esnaf kethüdarları, şehrin ileri gelenleri, Rum metropolit vekili, papazlar, çorbacılar, Ermeni çorbacıları, kocabaşısı, papazları, Ermeni patrik vekili, Yahudi haham vekili olmak üzere toplam 122 kişi Sultan tarafından kabul edilerek teşekkürlerini sultana arz etmişlerdir¹⁶.

¹⁵ *Takvim-i Vekayi, Def'a 271.*

¹⁶ *BOA, İrade, Dahiliye 4382, Lef 7.*

Bursa Gezisi

Sultan Abdülmecid, yolculuğun 4. günü, sabahleyin çocukların ve ahalinin duaları arasında sandalla vapura teşrif ederek, İzmid'den ayrılmış ve Mudanya'ya hareket etmiştir. Çok güzel bir hava altında yolculuk 7 saat sürmüştü ve Mudanya kıyılarına ulaşılmıştır. Mudanya'da Müslüman ve gayrimüslim ahali, mekteplerin hoca ve talebeleri, sahilde toplanarak, dualarla sultanı karşılama törenine katılmışlardır. Sultanı, iskelede Hüdavendiğâr Eyâleti Müşiri Salih Paşa, merasimle karşılamıştır. Bir müddet dinlenen sultan, rahvan bir atla Bursa'ya iki saat mesafede Mesebolu köyü civarında Zeytuntepe'sinde kurulan otağa ulaşmıştır. Burası, Gemlik ve Mudanya körfeziyle Bursa'ya nâzır yüksek bir mevki idi. Bir süre burada dinlenen sultan, faytonla Bursa'ya hareket etti. Sultanın, İzmid'den hareketinden önce, merasimleri tertip etmek üzere görevlendirilmiş olan Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Reisi Süleyman Paşa, hediyelerle birlikte *Ereğli* adlı vapurla Mudanya'ya ve sonra Bursa'ya gelmişti. Süleyman Paşa, Bursa'ya bir saat mesafedeki *Nilüfer Çayı*'ndan, şehre kadar yolun sağ ve soluna ahaliyi toplamıştı. Sultan, Nilüfer Çayı üzerindeki köprüye geldiği zaman faytondan inerek ata bindi. Paşalar, beyler, kâtipler, mabeynciler, ve hademelerden oluşan sultanın maiyeti de sırasıyla bir alay oluşturdular. Bursa Defterdârı Hacı İzzet Efendi, kadı, müderris, eşraf, ayan ve halk, şeyhler, bilginler, şehrin ileri gelenleri, İslam ve gayrimüslim ahali, *Uhyol* denilen geniş caddeden *Paşa Kapısı*'na kadar, yolun sağ ve solunda dizilmişlerdi. Mektep hoca ve kalfaları teşekkürü içeren övücü dualar, ilahiler, çeşitli manzûmeler okudular. Erkek ve kadınlar da şükür duaları okuyorlardı. Sultan Abdülmecid, Müslüman, Rum, Ermeni, Katolik ve Yahudi çocuklarının yüksek sesle söyledikleri âmin sesleri arasında mükemmel ve debdebeli bir alayla Bursa'ya girdi¹⁷.

Sultanın alayı *Paşa Kapı*'sına yaklaştığı sırada kurbanlar kesilmiş ve Bursa Kalesi'nden teşekkür topları atılmıştır. O gece dinlenen padişah, çarşamba günü, ilk önce Sultan Osman Gazi ve Sultan Orhan Gazi'nin kale içerisindeki türbelerini ziyaret ederek, ruhlarına dualar etmiştir. Orhan Gazi'nin türbesinde öğle namazı cemaatle kılınmıştır. Kale içerisinde daha önce serasker paşa tarafından tamir ettirilmiş olan Aziz Mahmud Hüdâî Türbesi ziyaret edilmiştir. Padişah tamir ettirdiği Mevlevihâne'yi de teşrif ederek, Mevlevî ayinini izlemiş, şeyh efendi ile dedelere ve dervişlere bol bol hediyeler ihсан etmiştir. Mevlevî ayininden sonra Bursa'nın güneyinde *Gümüşsuyu* civarında *Hüsameddin* adı verilen yüksek bir mevkide yeniden inşa ettirilen köşke gidilmiştir. Buradan şehri seyreden sultan bir süre dinlendikten sonra akşam üzeri ikamet edeceği Paşa Kapı'na dönmüştür. Perşembe günü, Çelebi Sultan Mehmed Han ve Emir Sultan türbeleri ve camii ziyaret edildikten sonra, Yıldırım Bayezid'in şehir dışında bulunan camii ve türbesine gidilmiştir. Öğle namazı cemaatle kılındıktan sonra, çarşı boyu güzergâhından şehir içine gelinmiştir. Yıldırım Bayezid Han

¹⁷ *Takvim-i Vekayi, Def'a 271; BOA. İrade Mesâil-i Mühimme, 2485.*

tarafından yaptırılan 20 kubbeli büyük cami de ziyaret edilmiştir. Cami ziyaretinden sonra sultan ikamet ettiği konağa dönmüştür. Osmanlı sultanlarının *Cuma selamlığı* merasimi örneklerinden birisi de Bursa'da yaşanmıştır. Abdülmecid *Cuma selamlığına* debdebeli büyük bir alayla çıkmış ve Cuma namazını Ulu Cami'de kılmıştır¹⁸.

Osmanlı Devlet'inin klasik çağından beri *Cuma selamlığı* alayları yapılırdı, ama bu merasim ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında bir devlet merasimi olarak algılanmaya başlanmıştır¹⁹. Namazdan sonra, cadde üzerinden Paşa Kapısına dönen sultanı görmek isteyen Bursa ahaliyi büyük bir heyecan ve arzuyla yol kenarlarına toplanmıştı. Aynı gün, defterdar, kadı, şeyhler, bilginler, müderris, imamlar, hatipler, meclis a'zaları, eşraf ve gayrimüslim temsilcileri Paşa Kapısı meydanında huzura davet edildiler. Müşir Salih Paşa'ya çok değerli, süslü bir kılıç hediye edilmiş, diğerlerine de teşrifât usulünce hil'atlar giydirilmiştir. Müderris Nisah Efendi ve Şerif İbrahim Efendiye bilâd-ı devriye mevlîyeti, müşir Salih Paşa'nın oğlu Rıfat Bey'e hâcelik, ve kethüdası Raif Ağa'ya rikâb-ı hümâyûn rütbeleri tevcih edilmiştir. Mudanya Kazası müdürü Muhtar Bey'e, dergâh-i âli kapıcıbaşılığı ve Mihaliç havalisinde bulunan çiftlik müdürü Ahmet Sabit Efendi'ye, Kocaeli Sancağı Kaymakamı Vasıf Paşa'nın kardeşi Bursa hanedanından Ahmed Münib Efendi'ye hâcelik rütbeleri verilmiştir. Rıfat Bey ve defterdarın oğlu hâcegân-i divân-ı hümâyûndan Refî' Efendi'ye rütbelere mahsus birer nişan verilmiştir. Salih Paşayla birlikte, şehrin ileri gelenleri, duacılar, gayrimüslim temsilcileri huzura çağrılarak, ahalinin rahatı ve memleketin imarına çaba ve gayret göstermeleri hususunda dikkatleri çekilmiştir. Sonra köşke dönen sultan, akşama kadar dinlenmiştir. Cumartesi günü, II. Murad'ın türbe ve camisiyle, civarındaki şehzade mezarları ziyaret edilmiştir. Daha sonra, Bursa'nın batısında *Çekirge* mevkisindeki I. Murad Han'ın türbe ve camisi ziyaret edilmiştir. Sultan köşke dönerken yol üzerindeki eski ve yeni kaplıcalarla *Kara Mustafa İncasına* da uğramıştır. Abdülmecid seyahate çıkmadan önce Bursa'daki sultan türbelerini ve bazı camileri tamir ettirmiştir. Ziyareti esnasında türbe ve camileri bakımlı, sağlam ve güzel bulan padişah, son derece memnun olmuştur. Sultan Abdülmecid şehirdeki ziyaretleri esnasında, yol kenarlarında toplanan Müslim ve gayrimüslim ahaliye bol bol hediyeler dağıtmıştır. Bursa medreselerini de ziyaret eden sultan talebelere, mekteb hoca ve kalfalarına ihsanlarda bulunmuştur. Bunun dışında Bursa'ya geliş ve gidişlerinde yolların sağ ve solunda kendisini görmek üzere toplanan köy ahaliyi ve çocuklarına da armağanlar vermiştir. İzmit ve diğer yerlerde olduğu gibi Bursa'da da padişahın maiyetinde bulunanların kaldıkları konaklara sabah akşam *matbah-ı hâssadan* yemekler getiren hizmetlilere, konak sahiplerine ve Eşref-i Rûmî sülalesinden gelen ve teşrifât günü huzurda dua eden Şeyh

¹⁸ *Takvim-i Vekayi, Def'a, 271.*

¹⁹ Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşal! Osmanlı Devletinin Son Yüzyulunda Merasimler*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 102.

Safiyuddin Efendi'ye, kutu ve saatler hediye edilmiştir. Sultanın şehirde kaldığı günlerde beş vakit toplar atılmıştı. Geceleri Paşa Kapı'sında, köşkün önünde, kandiller yakılmış ve fişenk şenlikleri yapılmıştı. Eşraf ve ahalinin birçoğu teşekkürlerini göstermek üzere evleri önlerinde kandiller yakarak şenlikler düzenlemişlerdi. Bursa'da 5 gün kalan Abdülmecid, pazar günü saat 9.00'da Mudanya'ya hareket etti. Eşraf, şeyhler, bilginler, müderris, imamlar, hatipler, mekteb hocaları, talebeler, kadınlar, papaz, haham ve gayrimüslim çocukları Paşa Kapı'sından, şehir dışına kadar, yol üzerinde iki taraflı olarak toplanmışlardır. Mektep talebeleri çeşitli ilahi ve manzûmeler okuyor ve dualar ediyorlar; Muzika-ı Hümayûn da müzik çalıyordu. Sultanın maiyetindeki vezirler, Saray halkı, mabeyn kâtipleri ve komutanlar sırasıyla alay tertip etmişlerdi. Yol üzerinde kurulan otağda bir süre istirahat eden sultan, saat 12.30 sularında Mudanya'ya ulaştı. Mudanya kasabası idareci ve eşrafına Bursa'da hil'at giydirildiğinden burada fazla kalınmadı. Sultan, Mudanya iskelesinden, Bursa Müşiri Salih Paşa, ahali ve reayanın dualarıyla uğurlandı²⁰.

Çanakkale Gezisi

Akşam saat 7.30 sularında Abdülmecid, Bahr-i Sefid Boğaz'ına hareket etmiştir. O gece, Marmara Denizi geçilmiş ve pazartesi sabahı boğaza girilmiştir. Sultanın vapuru boğaza girdiği anda her iki taraftaki kale ve tabyalardan toplar atılarak sultan karşılanmıştır. Bu arada, vapurun baş tarafında Muzika-i Hümayûn hoş bir sesle çalmaya başlamıştır. Sabahleyin saat 11 sularında Çanakkale önüne gelmiş ve sandalla iskeleye çıkmıştır. Boğaz Muhafızı ve Biga Sancağı mutasarrıfı Sadullah Paşa, eşraf, ahali, reaya, Müslim ve gayrimüslim çocukları, iskelede sultanı dualarla karşılamışlardır. Bir müddet iskelede ahaliyi selamlayan sultan daha sonra, Çanakkale meydanında namazgâhta kurulan otağ-ı hümayûna geçmiştir. Bu sırada kalelerden teşekkür topları atılmıştır. Padişahın emri üzerine kalede bulunan topçu zabitanı ve askerleri ateş ve taneli top talimi icra etmişlerdir. Sultan, sektirme güllerle, iri, büyük kemer toplanından yapılan atışları seyretmiştir. Daha sonra toplar ve kaledeki askerlerin koğuşları, mühimmat ambarları teftiş edilmiştir. Sandalla Kilitbahir kalesine geçen sultanı, Edirne Eyaleti Müşiri Osman Nuri Paşa karşılamıştır. Sultan kaleyi gezmiş ve toplanan Kilitbahir ahalisini selamlamıştır. Kale yakınındaki Namazgâh ve Değirmen Burnu tabyalarına gidilirken kale ve tabyalardan merasim topları atılmıştır. Teftiş sonucunda sultan, boğazda bulunan kalelerin hepsinin sağlam, mühimmat ve topların mükemmel askerlerin ise talimli ve intizamlı olduğunu müşahede etmiştir. O gece otağda dinlenen padişah için gün içerisinde kalelerden beş vakit toplar atılmıştır. Kale meydanında akşam üzerinden yatsıya kadar kandiller yakılmıştır. Şehir ahalişi sevinçlerini göstermek için, evleri önlerinde kandiller yakmışlardır. Fransa, İngiltere, Rusya, Belçika, Amerika, Sardunya, İspanya, Napolitan, Yunan

²⁰ BOA. *Îrâde, Mesâil-i Mühimme*, 2491; *Takvim-i Vekayi, Def'a*, 271.

Devletleri konsoloshaneleri kandillerle süslenmiştir. Salı günü sabahleyin otağ-ı hümâyûnda defterdar Sadri Bey, nâib, müftü, şeyhler, bilginler, meclis a'zaları, eşraf, metropolitler, Yahudi hahamı, papaz ve kocabaşlar kabul edilmiş, hil'atler giydirilmiştir. Müslüman ve reaya çocuklarına hediyeler verilmiştir. Mutasarrıf Sadullah Paşa ve kale komutanı Topçu Mirliva Hüseyin Paşa huzura çağrılmış, Serasker Paşa vasıtasıyla ahali ve reayanın daima korunması ve himaye edilmesi hususunda uyarılarda bulunulmuştur. Ayrıca Hüseyin Paşa'ya, kalelerin iyi idare edilmesi, askerlerin refah ve rahatlarının her zaman gözetilmesi konusunda tenbihlerde bulunulmuştur. Sadullah Paşa'ya üzeri tuğralı ve süslü bir kutu, Hüseyin Paşa'ya ise hediyeler ihsan edilmiştir. Biga Mutasarrıfı Divan Kâtibi Hüseyin Efendi'ye hâcelik rütbesi ve beşinci dereceden nişan verilmiştir. Sultan Abdülmecid aynı gün saat 12.00'e doğru, ahalinin duaları ve kalelerden atılan top atışları arasında sandalla vapura geçmiş ve Çanakkale'den ayrılmıştır²¹. Çanakkale müftüsü ve kaymakamı, âlimler, şeyhler, cami imamları, şerifler, muhtarlar, sıbyan mektebi muallimleri, Müslim ve gayrimüslim eşraftan oluşan 103 kişi, Sultan Abdülmecid'e Çanakkale ziyareti ve yaptığı ihsanlar dolayısıyla teşekkürlerini arz etmişlerdir²².

Midilli Gezisi

Çanakkale'den Midilli Adasına hareket eden vapur, Kumkale ve Seddülbahir kaleleri önüne geldiğinde kalelerden ve civar tabyalardan toplar atılmış ve şenlikler yapılmıştır. Daha önce İstanbul'dan gelen ve Boğaz önünde bekleyen donanma gemilerinden de toplar atılmıştır. Gemilerdeki askerler ise "Padişahım Çok Yaşa" diye bağırışlardır. Bu sırada orada bulunan İngiltere donanmasına ait iki gemiden de toplar atılarak padişah selamlanmıştır. İmroz ve Bozcada önlerinden geçildikten sonra saat 16.00 sularında Midilli Adasına ulaşılmıştır. Sultanı, iskelede kaymakam Salih Bey, eşraf ve ahali karşılarken, Müslim ve gayrimüslim çocuklar da dualar etmişlerdir. Abdülmecid'in ikameti için, ada eşrafından Kulaksız-zâde İsmail Bey'in oğlu ada gümrükçüsü Halil Bey'in konağı tahsis edilmiştir. O gece konakta istirahat eden sultan, ertesi gün Midilli Kale'sini ziyaret etmiştir. Kale civarındaki Hasan Paşa Kasrında kısa bir süre dinlenen sultan, çarşı caddesi yoluyla ikamet ettiği konağa geri dönmüştür. Perşembe günü, tekrar Hasan Paşa Kasrı'na teşrif buyuran sultan, Halil Bey'e hâcelik rütbesiyle beşinci rütbeden nişan, kaymakama beşinci rütbeden nişan vermiştir. Midilli Nâibi Celaleddin Efendi'ye, İstanbul Müderrisliği, Midilli Evkâf-ı Muaccelât Nâzırı Hacı Halim Bey ile Emval Kâtibi Yahya Sezayi Efendi'ye Divân-i Hümâyûn Hâceliği rütbeleri verilmiştir. Abdülmecid'in Midilli'ye gelmesi dolayısıyla adaya gelen, İzmir Nâibi Mevâlî-i Kirâmdan Meşreb-zâde Ali Raik Efendi'ye Mekke-i Mükerrreme Mevleviyeti payesi verildi. Hâcegân-ı Divân-i Hümâyûn'dan İzmir Gümrükçüsü Raşid Efendi, İmroz ve

²¹ *Takvim-i Vekayi, Def'a, 271.*

²² *BOA. İrade Dabiliye 4385, Lef, 1, 5.*

Bozcaada Kaymakamı Tahir Efendiye, dördüncü rütbe ve Hâcegândan Ayvalık Kaymakamı Ahmet Muhtar Efendi'ye beşinci dereceden nişan tevcih edildi. Ali Raik Efendi, Celaleddin Efendi, Salih Bey, Halil Bey, Raşid Efendi, Muhtar Efendi ile Sakız Kaymakamı Fazlı Ağa ve İzmir Kaymakamı Hamdi Bey'in oğlu Ziver Bey, Sakız Nâibi Celali Efendi ve Ayvalık Nâibi Lütfullah Efendi, Molova Nâibi Hacı Osman Efendi, Kalonya Nâibi Hilmi Efendi ve Midilli Müftüsü Mehmed Sait Efendi, İzmir Müftüsü Ahmet Şevki Efendi, Sakız Müftüsü Şemseddin Efendi, İzmir eşrafından ve müderrislerinden Mustafa Raşid Efendi, Midilli hanedanından padişah maiyetindekiler konakların sahipleri Muharrem Bey ve Mustafa Bey, Ragıp Bey, Ahmet Bey, Hacı Hüseyin Efendi, Sadık Bey, İmam-zâde Mehmed Efendi, Hüseyin Bey, Bayram Bey, Âşık Halil Efendi, Mustafa Bey, Hoca Ahmet Efendi, Şatır Mehmed Ağa, İbrahim Ağa, Hüseyin Ağa, Hacı İbrahim Ağa, Edhem Ağa, Hasan Ağa'ya murassa kutu, zarf ve saatler hediye edilmiştir. Midilli, Kalonya, Sakız, İzmir, Manisa metropolitleri, Yunda Adası Piskoposu, Çeşme, Ayvalık, Molova Kazaları kocabaşı ve çorbacılarına, Midilli haham vekili ile cemaat başısına çok kıymetli ve değerli şallar ihvan edilmiştir. Müslim ve gayrimüslim temsilcilerine ahali ve reayanın huzur ve rahatlarını sağlamaları hususunda gayret ve çaba göstermeleri hususunda nasihatler verilmiştir. O gece dinlenen sultan, ertesi gün cuma namazını kılmak üzere, alayla Kulaksız-zâde Mustafa Ağa'nın imar ve ihya ettiği Murad Reis Câmîine gitmiştir. Namazdan sonra Şerif Ebu'l-Hasan İbnü's-Şerif Hüseyin'in türbesi ziyaret edilmiştir. Sultanın adada bulunduğu sürede her gün beş vakit toplar atılmış ve geceleri kandiller yakılmıştır. Müslüman ve gayrimüslim çocuklara, bol bol hediyeler dağıtılmıştır²³.

Midilli gezisi sırasında adada hazır bulunan, aralarında İzmir Sakız ve Ayvalık Rum, Ermeni ve Yahudi ruhbanının da bulunduğu kişilerle gerçekleştiren görüşmede Rıza Paşa'nın yaptığı konuşma şöyledir: *"Padişahımız, aramızda kendi aile fertleri arasına geliyormuş gelmiştir. Sizin sevincinizle mutlu oluyor, ıstırapınızla da üzüliyor. Allah'ın zât-ı hümayunlarına verdiği görevlerin önemini çok iyi takdir ettiği için tebaasına, yüce ecdadına karşı sorumlu olduğu görevler kendilerince meçhul değildir. Tabiiyetinin alameti, gerekli sadakati yerine getirmeye gayret ettiğiniz sırada padişahın adaletinden bir an bile şüphe etmemenizi hükümdarlarımızın namına size açıklamakla iftihar ederim. Müslüman, Hıristiyan, Musevi, hepimiz bir hükümdarın tebaası, bir babanın çocuklarıyız. Padişah tüm tebaasının ırz ve namusunu, can ve malını güvenlik altına alan kanunlara topraklarının her tarafında harfiyen uyulması hususunda kesin niyette buldukları için, içinizde baksızlığa uğrayan kimseler varsa hemen ortaya çıksınlar, adaletin gereğinin yapılmasını istesinler. Müslüman veya Hıristiyan, zengin veya fakir, sivil, asker ve rubani memurlar, kısaca bütün Osmanlı tebaası adaletin terazisini herkes için eşit şekilde kullanan padişahın hareketlerinden tamamen emin olmalıdır; bir suç*

²³ *Takvim-i Vekayi, Def'a, 271; BOA. İrade, Mesâil-i Mühimme, 2494*

ve kababati olanlar cezalandırılma korkusuyla titresinler, iyi kimseler ve sadık kullar mükâfat beklesinler”²⁴.

Gelibolu Gezisi

Sultan Abdülmecid, Cumartesi günü 17.00 sularında adadan merasimle ayrılarak Gelibolu'ya hareket etmiştir. İmroz ve Bozcaada önlerinden geçilerek boğaza girildiğinde, Seddülbahir, Kumkale ve tabyalardan, donanma-yı hümayûna ait *Necm-i Şevket* kalyonundan toplar atılmıştır. Kalyondaki askerler “Padişahım Çok Yaşa” duasını tekrar tekrar bağırılmışlardır. O gece Gelibolu önlerine ulaşılmış ve pazar günü sabah saat 6.00'da sandalla rıhtıma çıkmıştır. Padişahı iskelede, Edirne Eyaleti Müşiri Osman Nuri Paşa ve ahali dualarla karşılamıştır. Aynı gün, *Mubammediye* adlı eserin yazarı, Yazıcı-zâde Mehmed Efendi'nin daha önce sultan tarafından onarılan türbesi ve Ahmet Bican'ın türbesi ziyaret edilmiştir. Gelibolu kaymakamı Abdülhalim Efendi'ye ve Gelibolu nâibine, memurlara, eşrafa, Rum, Ermeni ve Yahudi milletleri temsilcilerine hil'atler giydirilmiştir. Edirne Eyaleti Müşiri Osman Nuri Paşa'nın oğlu Şevki Bey'e ve Gelibolu Kazası Müdürü Ahmet Bey'e rütbelerine mahsus nişan verilmiştir. Serasker Paşa, mülkî, askerî görevliler ve reaya temsilcilerine ahali ve reayanın himayesi refah ve huzurunun sağlanması hususunda konuşma yapmıştır. Sonra Gelibolu Mevlevihanesine teşrif edilerek ayin (mukâbele-i şerif) izlenmiş ve şeyh efendi, dedegân ve dervişâna çeşitli hediyeler ihsan edilmiştir. Abdülmecid Mevlevihâne'den konağa dönerken mekteb hocaları, halife ve şakirtleriyle, reaya çocuklarına bol bol hediye dağıtmıştır. Abdülmecid, saat 14.00 sularında sandalla vapura teşrif etmiştir. O esnada Rumili ordusu tarafından yakalanan Kigalık eşkıyasından 78 kişi, kaymakam Veli Bey ve maiyetindeki askerler gözetiminde İstanbul'a götüren Selanik vapuru Gelibolu önlerine gelmişti. Vapur durdurularak, Veli Bey huzura çağrılmış, başarısı ödüllendirilmiştir ²⁵.

İstanbul'a Dönüş

Saat 15.30 sularında Gelibolu'dan hareket edilmiş, o gece Marmara Denizi geçilerek pazartesi günü saat 8.00'ye doğru İstanbul'a ulaşılmıştır. Sultan, Yedikule, Tophâne-i Âmire, Selimiye Kışlası, Sarayburnu, Çırağan ve Nakkaş tabyalarından toplar atılarak, karşılanmıştır. Askerî, mülkî görevliler ve ahali de dualar etmişlerdir. Asâkir-i Hâssa ve Nizâmiye-i Şâhâne askerleri saf saf dizilerek usul-i nizâm üzere ateş ederek padişahı selamlamışlardır. Bu arada Muzika-ı Hümayûnda müzik çalmıştır. Ahali “Padişahım Çok Yaşa” duasını

²⁴Edouard Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Çev. Ali Reşad, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999, s. 3; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V. Cilt, TTK. Yay., Ankara, 1995, s.171; Metin Ünver, *Tanzimatın Midilli Adası'nda Tatbiki*, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 150-151.

²⁵ *Takvim-i Vekayi*, Def'a 271.

tekrar tekrar ederek sevinçlerini göstermiştir. Sultanın vapuru daha sonra Çırağan sarayı önüne gelmiştir. Saray önünde kayıklar içerisinde sultanı bekleyen vükelâ, bendegân vapura çağrılmıştır. Bunlar, canı gönülden padişaha dualar ve şükürler etmişlerdir. Beylerbeyi sarayına sandalla geçen sultanı, Dâr-ı Şurâ-yı Askerî a'zaları, ümerâ, zabıtân, bendegân karşılamıştır. Kurbanlar kesilmiştir. Gün içerisinde belirli vakitlerde toplar atılmış ve şölenler tertib edilmiştir. O akşam boğazdaki bütün konaklarda ve hanelerde kandiller yakılmıştır²⁶.

Gezi bittikten sonra İstanbul Rum Patriği Abdülmecid'e bir teşekkürnâme göndermiştir. Patrik, sultana ziyaret ettiği şehirlerdeki metropolitlere, rahiplere ve Rum ahalisine gösterdiği ilgi ve verdiği hediyelerden dolayı teşekkür etmiştir. Cihan durdukça Rum milletinin padişaha baş eğip, bağlı kalacağına söz vermiştir. Rum patriği, gerekirse bu uğurda canlarını feda edeceklerini de belirtmiştir. Ermeni piskoposu da sultana bağlılığını ve teşekkürünü belirten bir arzual yazmıştır. Bursa nâibi, müftü, dersiâm şeyhler, haham, Rum, Ermeni patriği ve meclis a'zâlarından oluşan 27 kişi teşekkürlerini içeren bir arıza sunmuşlardır. Hüdavendigâr Eyaleti Müşiri Salih Paşa ve İzmir kaymakamı Vasıf Bey teşekkür tezkereleri göndermişlerdir. Bunun üzerine sadareten Ermeni ve Rum patriklerine cevaben yazılar yazılmıştır²⁷. Sultan Abdülmecid'in seyahati bittikten sonra, müderris, Takvim-i Vekayi musahhihi ve katib gibi bazı görevliler, gezi ile ilgili manzûmeler yazarak, gelenek olduğu üzere, tarih düşürmüşlerdir. Padişah da manzume yazan bu kişilere çeşitli hediyeler ihsan etmiştir²⁸.

Sonuç

XIX. yüzyılda padişahlar memleket içi ve dışı geziler yapmaya başlamışlardır. Bu gezilerde, ahalinin şikâyetleri dinlenmiş ve ihtiyaçları karşılanmıştır. Ayrıca yapılan yeniklerin ahali tarafından nasıl karşılandığı tespit edilmiştir.

Sultan Abdülmecid 26 Mayıs 1844 günü, İzmir, Mudanya, Bursa, Çanakkale, Midilli ve Gelibolu şehirlerini içeren ilk memleket gezisine başlamıştır. Cezâyir-i Bahr-i Sefid seyahati olarak belgelere yansıyan bu gezi 17 gün sürmüştür. Sultan, şehirlerde fabrika, türbe, cami, medrese, çarşı, kaplıca gibi yerleri ziyaret etmiştir. Çanakkale boğazındaki kale ve tabyalar da teftiş edilmiştir. Sultan Abdülmecid, görevlilere hediyeler dağıtmış ve hil'atler giydirmiştir. Ahaliyi de bol bol hediyeler dağıtmıştır. Müslim gayrimüslim fakirler de yardım yapılmıştır.

Sultan Abdülmecid şehirlerde merasimlerle karşılanmış ve uğurlanmış, kurbanlar kesilmiştir. Toplanan asker ve halk "Padişahım Çok Yaşa" duasıyla

²⁶ *Takvimi Vekayi, Def'a 271.*

²⁷ *BOA. İrade Dabilye, 4382, lef, 3, 4,5,6.*

²⁸ *BOA. İrade Dabilye 4399, Lef 8.* Bu şüirlerden bazı örnekler ek-2'de verilmiştir.

sultanı karşılamışlardır. Ziyaret ettiği şehirlerde cuma selamlığına çıkan padişah, devletin gücü ve görkemini tebaaya göstermiştir. Abdülmecid'in ziyaretinden önce şehirlerdeki türbe ve camiler onarılmıştır. Ayrıca sultan Abdülmecid giydiği batılı kıyafetlerle halka örnek olmuş, mehter yerine kurulan Muzika-ı Hümayûna konserler verdirilerek, halkın yeni müziğe alıştırılması sağlanmıştır.

Belgelere yansıdığına göre, Abdülmecid'in gezisi esnasında ahalinin padişahı bir isteği, şikâyeti ya da yakınması olmamıştır. Sultan Abdülmecid gittiği yerlerde Serasker Rıza Paşa vasıtasıyla mülkî ve askerî görevlilere, Müslüman ve gayrimüslim cemaat reislerine vesaya-yı seniyye adı verilen çeşitli konuşmalar yaptırmıştır. Bu konuşmalarda tebaanın gönüllerinin hoş tutulması, daima korunması ve güvenliklerinin sağlanması hususları üzerinde durulmuştur.

KAYNAKÇA**BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)**

İrade, Dâhiliye, 4335, 4382, 4385, 4399; İrade Mesâil-i Mühimme, 2485,2491, 2494.

Gazete**Takvim-i Vekayi,**

Def'a 67, (9 Cemaziye'l-Evvel 1249); Def'a 140, (11 N 1252); Def'a, 271 (6 Cemaziye'l- Ahir 1260); Def'a 286, (23 Rebi'ü'l- Ahir 1261); Def'a 302 (14 Cemaziye'l Ahir 1262); Def'a 303, (27 Receb 1262); Def'a 426, (8 Şaban 1266).

Kaynak Eserler ve İncelemeler

- Ahmet Lütü Efendi, *Vaka'nüvis Ahmet Lütü Efendi Tarihi, Cilt 6-7-8*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Ahmet Lütü Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmet Lütü Efendi Tarihi, Cilt 9*, Yayınlayan Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.
- Çadırıcı, Musa, "Tanzimat'ın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 31 Ekim-3 Kasım 1989*, TTK Yay., Ankara 1994.
- Engelhard, Edouard, *Tanzimat ve Türkiye*, Çev. Ali Reşad, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Cilt V*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Karateke, Hakan T, *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüz Yılında Merasimler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.
- Küçük, Cevdet, " Abdülmecid" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt, 1* İstanbul 1988.
- Ongunsu, A.H, " Abdülmecid" *İslam Ansiklopedisi, Cilt 1*, MEB Yay., Eskişehir 1997.
- Sakaoğlu, Necdet, "Sultan Abdülmecid'in Rumeli Seyahati", *Toplumsal Tarih*, Sayı 145, Ocak 2006.
- Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, II. Cilt*, Çev. Mehmed Harmancı, E Yayınları, İstanbul 1983.
- Turan, Şerafettin, "II. Mahmud'un Reformlarında İtalyan Etki ve Katkısı", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, 28-30 Haziran 1989, Bildiriler*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990.
- Ünver, Metin, *Tanzimatın Midilli Adası'nda Tabiki*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Ek-1. Abdülmecid'in gezi esnasında verdiği hil'at, nişanlar ve değerleri

Cinsi	Değeri
Mevâlî-i kirâm için mor çuha ferâce	10 kuruş
Müderrişin-i kirâm için mavi çuha ferâce	100 kuruş
Nüvvâb ve kuzât efendiler dâ'ileri için nefî ferâce	20 kuruş
Müftü ve nakîb ve hatipler efendiler dâ'iler için yeşil çuha ferâce	60 kuruş
Şeyhler-ı cevâmî' ve imamlar ve ders-i âmm efendiler dâ'iler için elvân ferâce	75 kuruş
Kâim-makâm ve zabtiye memurlarıyla dergâh-i âlî kapucibaşları ağâlar kulları için ikişer aded sim harçlı başlıksız kûkuleta	50 kuruş
Şeyhler-ı tarîkat-i aliye için hırka tabir olunur ferâce	50 kuruş
A'zâ-yı meclis vesâir vücûh-i memleket için sâde harçlı başlıksız kûkuleta	80 kuruş
Mîlel-i selâse metropolidanıyla ruhbânât ve haham başı kulları için siyah ferace	100 kuruş
Mîlel-i selâse mu'teberânıyla kocabaşlarına siyah çuha biniş	150 kuruş
Istabl-ı âmire pâyesi için ru'us-i hümâyûn, nişân-ı zîşân	5 kuruş
Kapıcıbaşlık rütbesi için ru'us-i hümâyûn nişân-i zîşân	10 kuruş
Hâcelik rütbesi için ru'us-i hümâyûn, hâmis nişân	10 kuruş
Müderrişlik ru'us-i hümâyûn,	5 kuruş
Sâniye nişân-i zîşân	2 kuruş
Râbî'a nişân-i zîşân	5 kuruş

Ek-2. Manzûmeler

Mülkünü rü'yet için çıkmışdı Hân-ı Abdü'l-mecid
İtti hayli beldesin feyz-i kudûmî şâd-mân

Hamdullah avdet itti cânib-i İstanbul'a
Kıldı teşrîf-i hümayunıyla nâsı kâm-rân

Ol Süleyman-ı zaman eyler teccessüs Kâf'a dek
Oldı ankalar gibi na-bûd nâm-ı ser-keşân

Sâye-i lütfünden vardı rahata her memleket
Nûr-i 'adlî oldı âlemde güneş gibi 'ayân

Kalmadı dallarda 'ukde gonca-veş açıldı hep
Nev-behâr-i şevketi kıldı cihânı gülîstân

Bez-i ihsânın ne mümkündür hesab etmek kalem
Bi-hesâb etsin heman ömrin Huda-yı müste'ân

Bendesî Tâlib de takdîm eylesün tarihini
Sa'd ile geldi Stanbula bu yıl şâh-ı zeman
1260

Şâh-ı memdûh-ı cihân sultan han-ı Abdülmecid
Şevket ve iclâlini müjded ede Rabbim heman

Cedd-i a'lâsın ziyaret mülkünü hem seyr için
Yümnle azm eylemişti ol şehinşâh-ı cihân

Keşfiye nakş eyledim tarih-i cevher-darını
Avdetiyle kıldı şâdân cümleyi şâh-ı zeman

1260 Ahmed Keşfi